

'MERDİVEN TEKMELEME' METAFORU BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE KALKINMA TARTIŞMALARINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

İlteriş YILDIRIM*

Öz

Modern toplumsal dönüşümün başat kurumlarından biri olan ekonomi kurumu, Batı Avrupa toplumlarındaki dönüşümler açısından merkezi bir öneme sahip olmuştur. Bütün dünyayı sarmalamaya başlayan modern ekonomiyle birlikte gelişme ve kalkınma fikri de yaygınlaşmıştır. Özellikle modern gelişmeleri geriden takip eden Batı dışı dünya için hummalı ve panik halde bir kalkınma ödevi ortaya çıkmıştır. Ancak Batı dışı toplumlarda kalkınmanın imkânı sorunu, sosyal bilimler ve sosyolojideki girift tartışmalara neden olmuştur. Özellikle Batılı akademik çevrelerin ortaya koyduğu kuramsal çözümlerinin ne kadar gerçekçi ve iyi niyetli olduğu konusunda giderek artan bir sorgulama kendini göstermektedir. Bu sorgulamaların bir örneği de Ha Joon Chang'ın kalkınmaya yönelik çözümleridir. Chang, Friedrich List'ten ilhamla merdiven tekmeleme metaforlaştırmasını kullanmak suretiyle, Batının kalkınma konusunda Batı dışı toplumları yanlış yönlendirdiğini öne sürmektedir. Bu çalışma, Chang'ın ortaya koyduğu formülasyondan hareketle, kalkınma ödevini sömürgecilik süreçlerinin dışında kendi iradesiyle ortaya koyan belki de tek ülke olan Türkiye'nin, Cumhuriyet'in başlangıç dönemlerinde doğru bir reçete uygulamasına rağmen ilerleyen süreçte Batı'nın önerdiği reçetelere boyun eğdiği yönünde bir değerlendirmeyi ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Batılı Reçeteler, Merdiven Tekmeleme, Türkiye'de Kalkınma.

AN EVALUATION OF DEVELOPMENT DEBATES IN TURKEY IN THE CONTEXT OF THE 'KICKING AWAY THE LADDER' METAPHOR

Abstract

The institution of the economy, one of the dominant institutions of modern social transformation, has been of central importance for the transformations in Western European societies. The idea of development and progress became widespread with the modern economy that began to envelop the whole world. A frantic and panicked development task has emerged, especially for the non-Western world, which lagged behind modern developments. However, the question of the possibility of development in non-Western societies has caused intricate debates in social sciences and sociology. In particular, there is a growing question of how realistic and well-intentioned the theoretical analyses put forward by Western academic circles are. One example of such questioning is Ha Joon Chang's analysis of development. Using the metaphor of 'kicking away the ladder' inspired by Friedrich List, Chang argues that the West has misled non-Western societies regarding development. Based on the formulation put forward by Chang, this study presents an assessment that Turkey, perhaps the only country that put forward the task of development out of its own will outside the colonial processes, succumbed to the prescriptions proposed by the West in the following process, although it applied a correct prescription in the early periods of the Republic.

Keywords: Development, Western Prescriptions, Kicking Away The Ladder, Development in Türkiye.

1. GİRİŞ

Modern toplumun ortaya çıkışı, birçok dönüşümün yanında, üretimin ihtiyaca yönelik geleneksel formundan pazara yönelik modern formuna dönüşmesiyle karakterizedir. Çok boyutlu dönüşümler, nüfusun geçmişe kıyasla oldukça büyüdüğü, topluluk temelli yaşamdan ulus temelli toplum yaşamına geçildiği ve

bu sistematikğin bütün dünya ölçeğinde genişlediği bir dünya durumunu ortaya çıkarmıştır. Geline nokta, farklılaşmış statü ve rollere rağmen neredeyse bütün ülkelerin ve toplumların bir parçası olduğu bütünleşmiş bir dünya profili ortaya çıkmıştır. Bu dünya profili, bazı ülkelerin aktör olduğu, gelişmiş olduğu, yönlendirdiği, yönettiği, sömürdüğü, buna karşın daha fazla ülkenin edilgen olduğu, az gelişmeyle karakterize edildiği, yönlendirildiği, yönetildiği, sömürüldüğü bir duruma işaret etmektedir.

Bu sistematik içinde kalkınma olgusu, adeta bir rekabet durumuna dönüşmüştür. Bütün ülkeler kalkınma hedeflerine ulaşmayı öncelikli görevi olarak görmeye başlamışlardır. Elbette ki bu durum, ekonominin maddi yaşam koşullarına adapte olmayı, doğaya egemen olmayı ve hatta başka topluluklarla da etkileşimlerinde kendilerini koruyabilmelerini de içeren düzen anlamıyla da uyum içindedir. Bugün, her ne kadar kalkınma tartışmalarının başlangıçta olduğu gibi ekonomik hedeflere sıkıştırılması eleştiriliyor olsa da, ekonomik gelişmeden soyutlanmış bir toplumsal kalkınmanın da söz konusu olamayacağı da açık ve nettir.

Kalkınma konusunun en önemli bağlamlarından birisi, modernitenin inşa edildiği Batılı toplumların dışındaki ülkelerin ve toplumların nasıl kalkınacağı konusudur. Özellikle Batımerkezci veya Avrupamerkezci akademik çevrelerin Batının egemenlik koşullarını da korumak için, manipülatif tarihi, iktisadi ve sosyolojik çözümler yapıyor olması da söz konusu tartışmaların bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Bu anlamda Chang (2016), Friedrich List'ten (2014) ilhamla, belirtilen manipülatif etkiler bağlamında Batının kendi kalkınma sürecini, kendi dışındaki dünyaya yanlış aksettirdiği yönünde –adeta merdiven tekmeleyerek aşağıdan gelenleri çaresiz bırakıncasına- bir iddiayla ortaya çıkmaktadır. Bugün ekonomik olarak gelişmek isteyen ülkelere, kendi tarihsel gerçekliklerini de temsil

etmeyen reçeteler önermek suretiyle Batı, az gelişmiş ülkelerin bir açmaza, çıkmaza girmelerinde pay sahibi olmaktadır.

Türkiye, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren bir gelişme ve yenileşme gündemine sahip olmuş bir ülke olarak, kalkınma meselesini de belirli sorunlarla tecrübe eden bir ülke konumundadır. Kurtuluş savaşında emperyalizme boyun eğmemesiyle kendinin de içinde yer aldığı Batı dışı ülkelerden ayrılan Türkiye, Cumhuriyet ile birlikte zorlu şartlara rağmen ve kendi tercih ve iradesiyle bir kalkınma hamlesi başlatmıştır.

Bu çalışma, Cumhuriyet'in erken dönemlerinde uygulanmaya çalışılan milli ekonomi ve kalkınma politikalarına rağmen süreç içinde bahsi geçen yanlış yönlendirmeli dünya konjonktürüyle etkileşim içinde, Türkiye'nin kalkınma rotasından ayrıldığı ve problemli bir toplumsal süreç inşa ettiği tezi üzerinde durmaktadır.

Çalışmada Türk toplumunun değişim ve modernite temelindeki kalkınma problemini aydınlatmak amacıyla tarihsel ve sosyolojik temeldeki verilerin kuramsal bir çerçevede yorumlanması ve niteliksel bir değerlendirmeye ulaşmak amaçlanmaktadır.

2. KALKINMA ÇÖZÜMLEMELERİNDE MERDİVEN TEKMELEME MESELESİ

Daha önce de ifade edildiği gibi, kalkınma modern dünyanın en temel problem alanlarından biridir. Özellikle modern gelişmelerin gerisinde kalmış toplumlar açısından bakıldığında, kalkınma çok önemli bir ulusal, toplumsal, ülkesel bir hedef olarak belirir. Ereş (2021:3), genel hatlarıyla kalkınma kavramını, herkes için daha iyi bir yaşam, karmaşık ve düzensiz bir dünyada, yaşam için yeterli beslenme, güvenli bir yaşam, sağlıklı bir ev ve çevre, onur ve saygı duyulma gibi

temel ihtiyaçların karşılanması olarak tanımlamakta, ayrıca temel ihtiyaçların karşılanmasının ötesinde kalkınmanın farklı toplumların maddi ve kültürel yaklaşımlarındaki farklılıklara göre de çeşitleneceğini dile getirmektedir.

Erkal (1992:103), büyüme ve gelişme ile modern toplumun temellerini atan Batı bloku toplumlarında, başarılar yanında başarıları sınırlandıran toplumsal faktörlerin de ortaya çıktığını belirtmekte, bu olumsuz faktörler nedeniyle oluşan kaosun toplumsal bütünlüğü sarsmaması için ekonomi politikalarının sosyal ve kültürel politikalarla desteklenmesi gerektiğini dile getirmektedir.

Çağdaş kalkınma yazınına bakıldığında, kalkınmanın sadece ekonomik bir mesele olmadığı yönünde oldukça haklı bir vurguyla karşılaşıldığı bir gerçektir. Ama bir vurgu yapılarak meselenin daha da billurlaştırılması gerekir ki, o da kalkınmanın ekonomisiz de olamayacağı gerçeğidir. İnsanın doğal şartlara ve hem insani hem de insani olmayan çevre şartlarına uyumu anlamına gelen, doğanın zorluklarına üstün gelme anlamını taşıyan ekonomi elbette ki gelişmenin önemli bir bağlamını oluşturmaktadır. Ancak bu niceliksel ekonomik hedeflerin üstünkörü gözetildiği bir bakış açısıyla değil, toplumun topyekün ve çok boyutlu biçimde sözü edilen nicelikler arkasındaki niteliksel başarıları ortaya koyduğu bir durumu gözetmekle mümkün olan bir süreç olduğu bilinmelidir.

Bütün bu net gerçeklik dışında, herhangi bir toplumun arzu edilen toplumsal düzeni ve iyi yaşamı tesis edebilmesi için, üretim, tüketim, işbölümü, kıymet, endüstri vb. çok bileşenli ekonomik kurumu toplumsal ölçekte layıkıyla işletebilmesi gerekmektedir. Bugün bu gereklilik üzerine dünya çapında bir gelişme/kalkınma çabası ve bu çabanın zorunlu olarak ya da bir şekilde ortaya çıkardığı rekabet söz konusudur. Bu çok boyutlu karmaşık rekabet, gelişmesini/kalkınmasını tamamlamış ama hala yeni hedeflere koşan ülkeler ile henüz başlangıç düzeyindeki hedeflere ulaşmak için biraz da ümitsizce çaba gösteren ülkeleri bir arada ve etkileşim halinde tutmaktadır. Tabii ki bu iki kutbun

arasında farklı derecelere sıralanan pek çok ülke ve toplum bulunmaktadır. Sözü edilen etkileşim hali, meseleyi oldukça karmaşık hale getiren temel faktördür.

Chang'ın (2016:18) bu etkileşim hakkında temel bir sorgulamaya hararetle giriştiği görülmektedir. Buna göre, ekonomik olarak kalkınmış ülkelerin kalkınmak için doğru politikalar ve kurumlar önermek kisvesiyle, kalkınmaya çalışan ülkelere gerçekte tatbik ettikleri stratejinin dışında bir öneride bulunmalarını, sorgulanması ve üzerinde önemle durulması gereken bir konu olarak takdim etmektedir.

Bu noktada, Chang'ın (2016:21) ve Friedrich List'in (2014:575) Almanca orijinal adı "Das Nationale System der Politischen Oekonomie" olan ve Türkçeye ulusal politik ekonomi sistemi olarak çevrilebilecek eserinde, bir merdiven vasıtasıyla zirveye tırmananların arkadan gelenlere engel olmak amacıyla merdiveni yukarıya çekip arkalarına atmaları şeklinde kaba bir uyanıklık ya da basiret denebilecek bir tavır gösterdikleri yönündeki tespitinden ilhamla, merdiven itme ya da merdiven tekmeleme diye Türkçeleştirilebilecek bir tabir kullandığı görülmektedir.

Neumark, List'in İngiliz sanayisine kindar bir hayranlıkla baktığını, bütün amacının İngiliz sanayisinin tekeline kırmak olduğunu, devlet koruması olmadığı durumda, gelişmekte olan bir sanayinin ilerlemiş sanayisi olan ülkelere engelleneceğini belirtmektedir (Neumark, ty akt Eröz, 2014:312.). Eröz (2014:312,) ayrıca List'in fikirlerinin birçok ülkede Milli İktisat Doktrininin doğuşuna imkân tanıyacak ölçüde benimsendiği ifade etmekte, List'in anladığı biçimde bir koruma sayesinde Alman sanayisinin İngiliz sanayisi karşısında korunduğunu ve bu anlamda korumacılığın Almanya'nın sanayileşmesinde yardımcı bir faktör olarak belirlediğini dile getirmektedir.

Chang (2016:17-18), zengin ülkelerin nasıl zenginleştiği sorusuna verdiği özet niteliğindeki cevapta, kalkınmış ülkelerin bugün geldikleri noktaya, bugün kalkınmakta olan ülkelere önerdikleri politika ve kurumlarla gelmediklerini, aksine bugün çoğu Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından yasaklanan Bebek Sanayi Koruması, ihracat teşvikleri gibi DTÖ'ye göre yanlış politikaları uygulayarak geldiklerini belirtmekte ayrıca bugün kalkınmakta olan ülkeler için zorunlu olarak kabul edilen merkez bankası, limited şirketler gibi pek çok temel, kurumsal örgütlenmenin 19. yy. sonları ve 20. yy başlarına kadar bugünün kalkınmış ülkelerinde çok düşük oranda mevcut olduğunu dile getirmektedir.

Benzer bir değerlendirme, Avrupa'nın zenginleşirken Asya'nın neden fakir kaldığını sorgulayan Parthasarathi (2019:293) tarafından yapılmakta, yazar sanayileşmenin erken evrelerinde Batı Avrupa'dan Japonya'ya kadar bütün devletlerin ekonomik gelişme yollarına müdahale ettiklerini, bu yolları şekillendirdiklerini ifade etmekte, bu aşamada Smithçi tarzda etkin, ideal ve kendi kendini düzenleyen piyasa fikrinin hiç de rağbet görmediğini belirtmektedir.

Parthasarathi, eylemliliğe verilen önemin, ekonomiyi insan yaratımı haline getirdiğini, buna karşılık yapıları vurgulamanın da ekonomiyi insan eyleminin ötesinde tunç kanunlara bağlı ve kendiliğinden işleyen doğal bir süreç olarak ele almaya neden olacağını belirtmektedir. Parthasarathi, 18. ve 19. yy.'daki ekonomiyi ebedi kanunlara bağlı bir süreç olarak görmek yerine insan eylemleri ve tercihlerinin sonucu ortaya çıkan tarihsel bir süreç olarak ele almayı tercih ettiğini belirtmektedir (Parthasarathi, 2019:296). Burada doğal işleyiş ve tunç kanunlar ötesinde insan eylemi ve yaratımla kastedilen, yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere, devlet müdahalesi ve kontrolünü de içeren sanayileşmenin özgün tarihsel sürecidir. Bu tarih hiç de öyle belirtildiği gibi

serbest piyasacı bir tarih değil, Chang (2016) ve Parthasarathi'nin de (2019) vurguladıkları gibi devlet kontrolünde ve egemenliğinde gelişmiş bir süreçtir.

Chang ve Grabel (2016), kalkınma sorununu daha detaylı inceledikleri çalışmalarında Batının kalkınmaya yönelik reçetelerine gönderme olarak dile getirdikleri –ve bir anlamda gerçeği çarpıtma olarak ele alınabilecek olan- altı söylenceden ve gerçek bir kalkınma sürecini inşa etmek için uygulanması gereken beş politikadan bahsetmektedirler. Bu altı söylence sırasıyla şöyledir: İlk söylence, bugünün zengin ülkelerinin, serbest piyasa ekonomisine kararlı bir bağlılık göstermek suretiyle başarıya ulaştıkları yönündedir. İkinci söylence ise neoliberal yaklaşımın yararlı sonuçlar oluşturacağı şeklindedir. Üçüncü söylence neoliberal küreselleşmenin durdurulamayacağı ve durdurulmaması gerektiği yönündedir. Dördüncü söylence, Neoliberal kapitalist Amerikan modelinin gelişmekte olan bütün ülkelere öykünülmesi için çaba sarf edilmesi gereken bir ideal ekonomi düzeni olduğu yönündedir. Beşinci söylence, Doğu Asya modelinin bölgeye özgü olmasına rağmen Anglo-Amerikan modelinin evrensel bir gelişme modeli olduğu biçimindedir. Son söylence ise, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası kuruluşların ve siyasetten bağımsız yurtiçi yetkili makamların oluşturacakları disipline muhtaç oldukları yönündedir.

Bu söylencelerin, rekabet haline gelmiş kalkınma sürecinde, kalkınmış ve hâlihazırda kalkınmayı bekleyen ülkeler arasında haksız rekabete ve çifte standarda neden olacağı açıktır. Bir anlamda kalkınmaya gayret eden ülkelerin ellerinden fırsatların alınması, belki de eşitsizliğin söz konusu olduğu birçok durumda gündeme gelen pozitif ayrımcılıkları kalkınma konusundaki eşitsizliklerde devre dışı bırakılması anlamına gelebilir. Bu durumda gelişmiş ülkelerin elde ettikleri ayrıcalıklı statüyü hakkaniyete aykırı biçimde

sürdüremeleri de söz konusu olabilecektir. Fiilen olan şey, tam da merdiven tekmelemek metaforuna uygun bir hiyerarşik dengesizlik halidir.

Chang ve Grabel (2016:256-257), söylenceler vasıtasıyla eleştirdikleri neoliberal iktisat politikalarına karşı önerdikleri iktisat politikalarının, iktisat teorisinde sağlam dayanaklara sahip olduklarını ifade etmektedirler. 20.yy.'ın son çeyreğinde IMF, Dünya Bankası, DTÖ, serbest ticaret anlaşmaları, ekonomik yardımda bulunan ülkeler vb. faktörler vasıtasıyla kalkınmakta olan ülkelere uygulanan baskıcı politikaların da farkında olduklarını söyleyen yazarlar, kalkınmakta olan ülkelerin içine çekilmeye çalışıldıkları cendereye rağmen bu baskıcı unsurların gücünü mutlak ve değiştirilemezmiş gibi algılamanın ve bu yönde davranmanın hem teslimiyetçi bir kadercilik anlamına geleceğini hem de bu şekilde bir algı ve yaklaşımın son derece yanlış olduğunu iddia etmektedirler. Şayet meseleye böyle yaklaşırsa kalkınmakta olan ülkeler için umut ışığının olmadığını da dile getirmektedirler.

Chang (2016:31-32), ortaya koyduğu çözümlenin, neoliberal söylencelere yürekten inanmış kimselere entelektüel ve ahlaki bakımdan sanki sorunlu bir çözümlenememiş gibi gelebileceği ihtimali üzerinde durmakta, bu konuya da Batımerkezci neoliberal söylemin tarih dışı ve ahlakçı argümanlarının yarattığı karmaşayı çözmeyi umut ettiğini ifade ederek açıklık getirmektedir. Zira Chang'ın adaleti askıya alan bir dünya tasarımından yana değil, bilakis adil bir dengeye kavuşmuş bir dünyadan yana tavır aldığını gösteren bir çözümlenme ortaya koyduğu söylenebilir. Nitekim Chang ve Grabel (2016:255), neoliberal kalkınma söylemlerine karşı daha hızlı, "adil", sürdürülebilir ve istikrarlı bir kalkınma ve ekonomi politikası alternatiflerini sunduklarını düşünmektedirler. Kısacası daha adil bir dünya hayaline değer vermektedirler.

Bütün bu tartışmalar, geride bırakılan zaman diliminde adaletini yitirdiği konusunda pek de şüphe bulunmayan modern dünyanın, özellikle Batı dışı

toplumlar açısından oldukça sorunlu olan halinin artık giderek daha fazla tartışma konusu olacağını göstermektedir. Kalkınma konusunda hummalı ancak sonuç vermeyen çabalara sahip olan bütün bir gelişmekte/kalkınmakta olan ülkeler kategorisinin açmazları, burada ele alınan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere önemli ölçüde bu ülkelere sunulan reçeteler, dikte edilen politikalar ve tekmelenen merdivenlerle ilgilidir. Bundan sonrasında artık meselenin sözde evrensel ve kurgusal kalkınma doğruları üzerinden Batı dışı toplumların toplumsal ve kültürel durgunlukları temelinde ele alındığı bir çözümlene yerine, tam tersine Batının ikircikli, çifte standartlı, emperyal eğilimlerden tamamen soyutlanmış olduğuna dair emare bulunmayan merdiven tekmeleme aksiyonları üzerinden el alındığı bir çözümlene inşa edilmelidir. Artık zamanın ruhu bu tür bir çözümleneye güç ve saygınlık kazandırmalıdır. Aksi takdirde dünyanın, sorunlu, düzensiz ve gayriadil bir mekân olmayı sürdürebileceğini düşünmek zor değil.

3. TÜRKİYE'DE KALKINMA

Türkiye, çok iyi bilindiği üzere, çok uzun bir zamandır nihayete erdirmeye çalıştığı ekonomik kalkınma ve artık süreç içinde gelişme gösterdiği biçimiyle topyekûn kalkınma/gelişme ödevlerine sahip bir ülke konumundadır.

Osmanlının son dönemlerinden bugüne, kalkınmaya ilişkin Türkçe literatürdeki sürecin izlerini takip eden Demircioğlu ve Erbaş (2018:48), kalkınma probleminin Osmanlı son döneminde çöküş içindeki devlet için bir kurtuluş meselesi olarak belirlediğini ve bu süreçle ilintili olarak terakki ve tekâmül kavramlarının yerleştiğini, gelişmenin nasıl mümkün olacağı tartışmaları bağlamında kalkınmanın Batılılaşma problemine dönüştüğünü, Cumhuriyet ile ulus inşası sürecine dönüştüğünü, 1930'larla birlikte Türkiye nasıl gelişir sorusuna dönüştüğünü ve kalkınma olgusunun kavram ve süreç olarak giderek

cılılaşmaya başladığını ifade etmektedirler. Bu anlamda Meşrutiyet'ten bugüne kadar olan süreçte terakki ve tekâmül kavramından başlayan süreç bugün kalkınma kavramına kadar gelmiş ancak temel problem neredeyse aynı kalmıştır. Demircioğlu ve Erbaş, emperyalizmin biçim değiştirmiş formları ve buna bağlı olarak ülkeler arası dengesizlikler devam ettiği müddetçe az gelişmişlikle bağıntılı olarak Türkiye'nin bocalamaya devam edeceğini de ifade etmektedirler (Demircioğlu ve Erbaş, 2018:48).

Toprak (2019:XXXIII), Türkiye'de Milli İktisat fikrinin çözümlenmesini yaparken Kıta Avrupa'sındaki anti liberal konjonktürle de paralel gelişen bu ekonomi yorumunun II. Dünya Savaşı sonuna kadar sürdüğünü, ardından kısa bir liberal deneyimin ardından ithal ikamecilik şeklinde yumuşatılarak 1980'lere kadar geldiğini ifade etmektedir. Toprak (2019:495), bu dönemin Cumhuriyet'in maliye yaklaşımında sağlam para ve denk bütçe gibi temel kaygılarıyla, dışa borçlanmaksızın kendi yağıyla kavrulmak gibi hassasiyetlerle karakterize bir dönem olduğunu belirtmekte, bu durumun iki savaş arası konjonktürle de uyumlu olduğu hatta Türkiye'nin bunun dışında pek seçeneğinin de olmadığını dile getirmektedir.

Her ne kadar Toprak, Cumhuriyet'in ekten dönemindeki söz konusu milli iktisat yaklaşımını, konjonktürel bir zorunluluktan doğmuş zorunlu bir tercih olarak yorumlasa da –ve konjonktürün zorlu olduğu bilgisi elbette ki doğru olsa da– Cumhuriyet'in hem gerçek atılımlarının ve benimsediği fiili politikalarının hem de ortaya koyduğu topyekûn Cumhuriyet zihniyetin aksiyoner bir milli iktisat programı ile de uyum içinde olduğunu da belirtmek gerekir. Heves ve iştihakla ortaya konulduğu konusunda yaygın bir kabul olduğu anlaşılan Milli İktisat yaklaşımını sadece konjonktürel bir zorunluluk tercihiyle açıklamak da yanıltıcı olabilir.

Uras (2017:1), Türkiye'de önce sanayileşmenin öneminin kavranmadığını, sonra kaçan trenin yakalanmaya çalışıldığını, süreç içinde pek çok engelleyici aktörlerin müdahalesiyle karşılaşıldığını, bütün bu zorluklara rağmen tam sanayileşmenin öyle ya da böyle bir seviye kazandığı duruma erişildiğinde de yeni endüstriler bir yana eskilerinin bile elden gittiğini ifade etmekte, 1953'te iktisadi sınırlarını açan Türkiye'nin o tarih itibarıyla üretmemeyi kabullendiğini dile getirmektedir.

Eröz (2016:387), Türkiye'de iktisadi anlamda sanayileşmenin genel aşamalarını dönemlere ayırmanın bir adet haline geldiğini, bu anlamda 1930-39 döneminin sermayesi yanmış yakılmış bir Anadolu gerçeğinden hareketle devletçi bir model olarak öne çıktığını buna karşın 1950-55 döneminin de dış yardıma açık, ticarete liberal ilkelere eğilimli ve genel olarak liberal bir zihniyetin de karşıt bir model olarak belirdiğini ifade etmektedir.

Eröz'ün Türkiye'de girift hale gelmiş kalkınma sorununun genel manzarasına ilişkin bu tespiti, bu çalışmada üzerinde durulan temel mesele olan liberal batı ile kalkınmakta olan ülkeler dengesi açısından önem arz etmektedir. Şimdiden denilebilir ki, Türkiye'de, kalkınma bağlamında Batılı reçetelerin egemen olduğu ya da özgün kalkınma girişimlerinin tasarlanmaya çalışıldığı dönemlerden oluşan bir dalgalanma söz konusu olmuştur.

Buraya kadar ele alınan değerlendirmeler göstermektedir ki, erken Cumhuriyet döneminin kalkınmacı ve sanayileşmeci politikaları ile 1950'li yıllarla başlayan ve dalgalı biçimde Türkiye'de siyaseti ve ekonomiyi belirleyen bir akımın, daha liberal politikaları benimser görünen imajına rağmen Türkiye'de kalkınmanın asıl anlamını ortaya koyacak nitelikli ve milli üretim noktasında zaaf oluşturduğu görülen politikaları arasında bir çelişki bulunmaktadır.

3.1. Cumhuriyet'in Erken Dönem Sanayileşme Çabaları ve Merdiven Tekmeleme Meselesi

Cumhuriyet'in erken dönemlerinde özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen ve sanayileşmeyi de içine alan çok boyutlu kalkınma hamlesi, Türkiye'nin kalkınma konusunu evrensel ölçekte oldukça önemli bir örnek haline getirmektedir.

Lewis (2004:475-476), Türk devriminin en önemli ayırt edici özelliği olarak; bazı gözlemcilerin Türk devrimini, daha sonrasında Orta Doğu ve Asya ülkelerinde görülen milliyetçi devrimlerin prototipi olarak değerlendirmeleri, emperyalist yönetimlerin egemenliğine girmemiş olsa da iyi niyetli reform çabalarını kendi iradeleriyle ortaya koymuş olmaları ve Türklerin –kalkınma sürecinde- kendi işlerinin nihai sorumluluğunu kendi üzerlerine almaları olarak göstermektedir.

Benzer şekilde Sezer (2005:100), Batılılaşmanın bütün Batı dışı ülkelerde, bütün politik toplumsal kesimlerin, partilerin gerçekleşmesi için hemfikir oldukları bir hedef olduğunu ve Türkiye hariç bütün Batı dışı dünyada Batılılaşmanın yine Batılı aktörler tarafından başlatıldığını dile getirmektedir.

Kaçmazoğlu (2012:364), Atatürk ve Berkes'in Batı'ya rağmen Batılılaşmak anlamındaki görüşlerine gönderme yapmaktadır. Bu tam da List (2014) ve Chang'ın (2016) merdiven tekmelemek metaforuyla anlatmak istedikleri gerçekliğin bir başka ifadesidir. Batıya rağmen Batılılaşmak, çağdaş dünyanın ekonomik ve sosyal gerekliliklerini Batı'nın ortaya koyacağı engellere rağmen, bağımsız bir siyasete dayanarak yapmak demektir.

Çok tartışılmış ve halen daha tartışılıyor olmasına rağmen Cumhuriyet'in modernleşme serüvenine ilişkin olarak şüpheye yer olmayan husus, bütün bu süreci başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyet kadrolarının kendi

irade ve tercihleriyle ortaya koymuş olmalarıdır. Bu süreç, emperyalist güçlerin gözetiminde, denetiminde ve tahakkümü altında gelişmiş bir süreç olmayıp, işin doğrusunu kendince algılayıp kendi için uygulayan Cumhuriyet devriminin kontrolü altındadır. İşte bu özellik Türkiye Cumhuriyeti'ni ve onun kalkınma gayretini özgün, eşsiz ve değerli kılmaktadır.

Cumhuriyet'in erken dönemlerinde ortaya çıkan sanayileşme hareketi bilinen bir olgudur. Geç kalınmış treni yakalama konusunda ortaya çıkan inanç ve kararlılık ile Türkiye çağdaş dünyanın üretimdeki temel mantığını özümsemek adına önemli sanayi kuruluşları kurmaya başlamış, böylelikle kalkınma konusunda hızlı bir aksiyon almaya çalışmıştır.

Kuruç (2012:367), bugünden bakıldığında 1930'larda Türkiye'de cereyan eden sanayileşme hamlesinin orta ölçekli bir sanayileşme hareketi olarak görülebileceğini, oysa bunun yanılı olacağını, sözü edilen sanayileşme hamlesinin sonradan önemi daha iyi görülecek olan ve ilk kez ülke ekonomisinde sanayinin ağırlık merkezine oturmasını sağlayacak bir hamle olduğunu ifade etmektedir.

1932 yılı Eylül ayı itibarıyla bugünkü adıyla Ekonomi Bakanlığını yürüten Celal Bayar, sanayileşme konusunda olası özel sermaye etkinliğini de sanayileşme sürecine yabancılaştırmamak için özel sektörün de belirli düzeyde desteklendiği ama arzu edilen sanayi üretimini canlandırma görevinin önemli ölçüde devlet girişimine bırakıldığı bir sanayileşme yaklaşımını temsil etmektedir. Bu yaklaşımın, devlet ve halk bütünlüğü anlamında bütün milli kuvvet kaynakları olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Hatta bu noktada Sümerbank'ın kuruluş kanunundan, Sümerbank'ın bir an evvel sanayileşme amacına hizmet etmek için devlet girişiminin yanında sahip olduğu fabrikalardan gerçek özel kişilere ve Türk sermayeli özel kuruluşlara pay verilmesi suretiyle kuvvet bütünlüğünü saylayan

bir model olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır (Kuruç, 2012:368). Doster (2020:19), bizzat Atatürk'ün kurduğu Sümerbank'ın aynı zamanda sanayileşme için bir lokomotif ve mektep işlevi gördüğünü, sonradan kurulan birçok tesise öncülük ettiğini ifade etmektedir.

Bu durum, 19. ve 20. yy. boyunca Batılı politik ve kurumsal çevrelerden Batı dışı dünyaya dayatılan ve daha önce görüldüğü gibi Chang'ın da (2016) eleştirdiği ve aynı zamanda devlet temelli bir kalkınma biçimi olarak yeniden önerdiği kalkınma stratejisi açısından, Cumhuriyet'in erken dönemlerindeki sanayileşme girişiminin ne denli rasyonel olduğunu da kanıtlamaktadır.

1930'larda Cumhuriyet'i kuran kadronun, sanayileşme konusunda, sanayileşmiş ülkelere hammadde teminine dayanan bir ekonomiyi reddettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk ve yönetici kadrolar, hammadde temininden öteye gitmeyen toplumların sömürülmekten kurtulamayacağı yönünde, bugünden bakıldığında haklı olduğu açık seçik ortada olan bir yaklaşıma sahiptirler (Kuruç, 2012:371).

Erken dönem Cumhuriyet yönetiminin sanayileşmeden kastı, ufak ve hafif sanayilerden ziyade çağdaş medeniyet açısından önem arz eden demir, kömür gibi ağır sanayiler olup, bu yöndeki hedeflere ulaşmayı ve başarıları arzu ettikleri anlaşılmaktadır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk ilkel bir tarım ülkesinden güçlü bir sanayi ülkesine geçiş konusunda fazla beklenilemeyeceğini dile getirmektedir (Kuruç, 2012:373). Buradan da, sonrasında bütün 20. yy. tarihinin ve bugünün koşullarının gösterdiği gibi, Cumhuriyet'in, sözü edilen süreçte fiilen ortaya çıkan tablonun aksine, küresel kurum ve emperyalist projelerin rızasına ve yönlendirmesine göre değil, kendi rasyonel planlamasına göre bir sanayi inşa etmek için çaba gösterdiği anlaşılmaktadır. Denilebilir ki, adeta, Listçi ve Changcı anlamda, Cumhuriyet kalkınma merdiveninin tekmelenmesine aldırış etmeksizin

kendi merdivenini tasarlama ve imal etme ve sağlam temeler üzerinde bir sanayi ve kalkınma sürecini inşa etme yoluna gitmiştir.

Burada bir noktanın altını çizmek gerekirse, Atatürk'ün ekonomi politikasının ne komünist ne de emperyalist ya da kapitalist temellere dayanmadığını belirtmek gerekir. O, ulusal kurtuluş savaşından sonra çağdaşlaşma girişimlerini başlatmış ve bu durumun aynı yazgıyı paylaşan diğer uluslara da örnek olacağını öngörmüştür (Kili, 2006:XVIII-XIX).

Kopar (2013:225), Atatürk'ün iktisat politikasının temelini, Türk lirasının değerinin korunması, denk bütçe, korumacı dış ekonomik ilişkiler, milli kaynakların kullanılmasını öngören planlı kalkınma siyaseti olarak özetlemektedir.

Özetlenen bu iktisadi yaklaşımın, ülke kaynaklarını zamansız liberal söylemlere dayalı olarak heba etmekten koruyup ayakları üstünde durabilen, kendi problemini kendi çözümleyebilen, halkına refah sağlamaya yönelik gerçek bir kalkınma politikasını temsil ettiği söylenebilir. Liberal varsayımlarla bugüne gelen süreçte savrulan Türk ekonomisinin yukarıda sayılan temel alanlarda ortaya koyduğu zaaf lar söylenti değil maalesef bütün yurttaşların reel ekonomide bizzat deneyimlediği genel geçer gerçeklerdir.

Kısacası planlanan kalkınma rotasında devam etmek mümkün olmamış, bilinçli ve özgün bir şekilde tasarlanan kalkınma rotasından sapmalar meydana gelmiştir. Kiper (2009:18), Türkiye'de son çeyrek asırda kendi gücüyle kalkınma politikalarının terk edildiğini bunu yerine dış güdümlü bir ekonomi politikasına bağlı olarak Türkiye'nin kalkınmasında sembol olmuş sanayi tesislerinin ya elden çıkarıldığını ya da tamamen kapatıldığını ifade etmekte ve böylelikle milli sanayiye tabiri caizse "Artık paydos!" denildiğini, buna bağlı olarak bir zamanlar

ilham verilen Çin ve Güney Kore gibi ülkelerin bugün örnek alınan ülkeler mertebesine terfi ettiklerini dile getirmektedir.

Güney Kore'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönem kalkınma hamlelerinden ilham aldığı gerçeğini vurgulamak üzere, "Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü" adıyla Türkçeleştirilen eserinin Türkçe baskısına yazdığı önsözde Chang (2016:9), Atatürk'ü kastederek, küçük bir çocukken, sonrasında akademik bir çözümlenmeye dönüşecek fikirlerinin tohum halinde zihnine yerleşmesine ilham veren yaşam öyküsünün sahibinin (Atatürk) ülkesinde kitabının basılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmektedir.

3.2. Çok Partili Sisteme Geçiş ve Değişen İktisadi Kalkınma Yaklaşımı

Türkiye, çok partili sisteme geçiş, ABD ile kurulan ilişkiler ve İkinci Dünya Savaşı konjonktürünün bileşkesi olarak şekillenen bir süreçte sosyal, kültürel ve elbette ki iktisadi anlamda Cumhuriyet'in erken döneminde kurgulanan kalkınma siyasetinden bir kopuş olarak değerlendirilebilecek yeni bir siyasete yelken açmıştır. Zorlu şartlarda gerçekleştirilmeye çalışılan milli bir iktisat ve sanayileşme hamlesi yerine sistem olarak gelişme gösteren kapitalist dünya ekonomisine pasif ve edilgen bir katılımcı olarak eklenmeye başlamıştır. Bu durum, Cumhuriyet ile birlikte, emperyalist güçlerin manipülatif olarak hazırladıkları merdiven tekmeleme mahiyetindeki sahte kalkınma reçeteleri yerine kendi sahih reçetesini yapılandıran Türkiye'nin rasyonel olarak ortaya koyduğu reçeteden vazgeçmesi anlamına gelmekteydi. Artık Türkiye için söz konusu olan şey, tekmelenen merdivenin egemen olduğu bir dünya siyaseti içinde konumlanma durumuydu.

Konu açısından önem arz eden Türkiye-ABD ilişkilerini Armaoğlu (2019:11), üç dönem olarak kategorize etmekte, bunları Osmanlı İmparatorluğu dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1947'ye kadar olan dönemi ve 1947'den sonraki

dönemi olarak belirlemekte, asıl önemli olan dönemin ise 1947 sonrası dönem olduğunu dile getirmektedir.

Türk-Amerikan ilişkilerinde 1947-1964 evresini tam ittifak dönemi olarak adlandıran Armaoğlu (2019:15), ilişkilerin Türkiye'nin NATO'ya girmesi ile zirve noktasına ulaştığını ifade etmekte ancak bu sürecin iki önemli olumsuz sonuç doğurduğunu dile getirmektedir. Bunlardan ilki, Türk dış politikasının tam anlamıyla ABD'nin dümen suyuna girmesi ve ipotek altına alınması suretiyle bağımsızlığını yitirmesi diğeri ise bazı askeri üs ve tesislerin, Türkiye'nin bağımsızlığına ciddi zarar verecek şekilde, ABD'ye devredilmesi olarak ifade etmektedir.

Bu noktada dikkat çekici, önemli bir husus vardır. Kili (2006:250), Türkiye'nin Amerika ile ilişkilerinde kabaca 1945'ten sonra edilgen bir durum içine girmesini, bu arada izlenen siyasetin Atatürk tarafından kurgulanan dış politikayı ve uluslararası ilişkilerdeki bağımsızlığı zayıflatmasını Sovyetlerin 1945 ve 1946 yıllarında Türkiye'yi tehdit etmesine ve toprak talebinde bulunmasına bağlamaktadır. Kısacası biraz da konjonktürel zorlanma, Sovyet baskısı, Amerika'yla orantısız ilişkilerin gelişmesine neden olmuştur. Buna rağmen Kili, Sovyet tehdidi ortadan kalktığı durumda bile yanlış politikaların izlenmeye devam edilmesinin, bugünkü bağımsızlık imajı zedelemiş Türkiye olgusuna neden olduğunu belirtmektedir.

Akşin, çok partili sisteme geçiş sürecinde ivme kazanan Türkiye-ABD ilişkilerini uyduluk düzeyinde sağlam bağlar olarak tanımlamakta, 5 Nisan 1946'da ABD zırhlısının İstanbul'da coşkuyla karşılanmasını, 1 Eylül 1947'de Türk-Amerikan Askeri Yardım Anlaşması'nın ve 8 Temmuz 1948'de de İktisadi Yardım Anlaşması'nın TBMM'de yasalaşmasını bu sürecin önemli gelişmeleri olarak vurgulamaktadır. İktisadi alanda da önemli değişikliklere neden olan bu süreçte,

ABD’li uzmanların, ağır sanayinin Türkiye’nin harcı olmadığı yönündeki telkinlerine ve hatta Karabük Demir-Çelik Fabrikası için maliyeti yüksek ve işe yaramaz anlamında “Beyaz Fil” yakıştırmaları yapmalarına değinen Akşin, Türkiye’nin bu telkinler ve yakıştırmalar nedeniyle kalkınma planlarını rafa kaldırdığını ifade etmektedir. Türkiye’nin demiryolu ve denizyolu temelli ulaştırma politikası yerine ABD başta olmak üzere dışa bağımlı karayolu tercihinin de bu sürecin bir işareti olarak görülmelidir (Akşin, 2017:309-310).

Bu tespitler merdiven tekmeleme meselesinin katıksız bir örneğini oluşturmaktadır. Eğer kalkınma süreci için sorulacak veya icazet alınacak olursa, Batılı odakların vereceği reaksiyon bellidir: Merdiveni tekmelemek. Bu anlamda Türkiye’nin kalkınma gündemi, konjonktürel zorluklar ve baskıların da etkisiyle ideolojik görünümlü (kapitalist/sosyalist-ABD/SSCB) ama özünde oldukça emperyalist olan güç odaklarının çatışması arasında kalmış ve kendi gündemini, hedeflerini, ülkülerini ve enerjisini yitirmek durumunda kalmıştır. Zor olsa da, daha bilinçli ve gayretkâr çabalar (tıpkı Mustafa Kemal Atatürk’ün başlangıçta kurgulamış ve yapmış olduğu gibi), politik olarak ortaya konulabilmiş olsaydı, durum Türkiye’nin lehine çok daha farklı olabilir, Kiper’in de (2009) belirttiği gibi zamanında ilham verilen ülkelerden bugün ilham almak durumunda kalınmazdı.

Milor (2022:158), İkinci Dünya Savaşı’nın çökerttiği Avrupa ülkelerini kurtarma programı olarak tasarlanan Marshall yardımlarının sonradan Türkiye’yi kapsayacak şekilde genişletilmesinin sebebini, Türkiye’yi savaş sonrasında yükselecek dünya ekonomisinde kendine biçilen (tarımsal) rolü oynamasına hazır hale getirmek şeklinde açıklamaktadır.

Bilindiği gibi, Truman Doktrini Sovyet karşıtı stratejisiyle soğuk savaşın başlangıç noktasını oluştururken, Marshall Planı da savaş yorgunu Avrupa ülkelerinin eski güçlerine dönebilmeleri için ABD’nin yaptığı ekonomik yardımları içerir. Ancak Türkiye’nin Yunanistan’dan bile çok daha düşük düzeyde yardım almasının

Amerikan ve Türk basınında spekülasyonlara neden olması dikkat çekicidir (Altun, 2019: 29-30).

Anlaşılan o ki, Türkiye, iradi ve rasyonel olarak girdiği kalkınma siyasetinden, endüstriyel kapasitesi savaş sonrası için yeniden canlandırılmaya çalışılan Avrupa'nın tarımsal ürün tedarikçisi rolüne dönüş yapmıştır.

Bu dönüş, Türkiye'yi süreç içinde kalkınmış ve refah geliştirmiş bir toplum olma yolundan alıkoymuş, üstüne üstlük ekonomik krizlerin, hayat pahalılığının, enflasyonun, üretim zaafının, işsizliğin, yoksulluğun, düşük sosyokültürel standartların, gecekondulaşmanın, afetler karşısında kırılganlığın, kayıt dışı ekonominin, işportacılığın, bölgeler arası dengesizliğin, siyasal katılım ve demokrasi sorunlarının, fanatizmin, şiddetin, mafyatik süreçlerin, terörün, vb. olumsuz olgu ve süreçlerin zorlu yollarına yönlendirmiştir. Bugün bu sorunlarla mücadele eden Türkiye, dalgalı bir seyirle kısmi olarak sözü edilen sorunların üstesinden gelmeye yönelik zaman zaman başarılı hamleler yapsa da sorunları nihai anlamda etkisizleştirdiği bir toplumsal düzen kurmakta zorlandığını ifade etmek gerekir.

4. CUMHURİYETİN YÜZÜNCÜ YILINDA TÜRKİYE'DE KALKINMA

Gelinen noktada, sanayileşmenin ve iktisadi hedefleri başarmanın modası geçmiş bir hülya olmadığını belirtmek gerekir. Batı dışı toplumlar için bir açmaz haline gelmiş olan kalkınma meselesinde, manipülatif olmayan ve gerçek kalkınma politikaları uygulandığında sonucun ne olacağını gösteren Güney Kore gibi örnekleri unutmamak gerekir.

Milor, liberal iktisatçıların ve modernleşme kuramcılarının benimsediği müteşebbis sınıfların ve piyasaların kalkınmanın ana motoru olduğu yönündeki

kabulün kendi çalışması tarafından yanlışlandığını belirtmekte, Türkiye üzerinde yaptığı deneysel incelemenin sonucunda, Türkiye’de sanayicilerin güçlendikçe sanayileşmeye destek vermek yerine onu engelleme eğiliminde olduklarının anlaşıldığını dile getirmektedir. Milor, Türkiye özelinde ithal ikameci sanayileşmeye yönelik olarak yaptığı araştırmasına dayanarak, çok daha fazla devlet müdahaleciliğinin ekonomik çöküşe neden olduğu yönündeki neoklasik varsayımın doğru olmadığını öne sürmektedir. Aksine dengeli ve bütünleşmiş bir sanayileşme hedefine ulaşabilmek için, Kore örneğinde olduğu gibi ithal ikameciliğin tüketim malları yerine ağır sanayi mallarına dayandığı farklı bir planlama ve devlet müdahalesinin gerekebileceğini öne sürmektedir. Milor, bu anlamda ödüllü doktora tez çalışmasının da adı olan “Devleti Geri Getirmek” kavramını, sanayileşmenin temel bir gerçekliği olarak vurgulamaktadır (Milor, 2022: 374-375). Chang’ın (2016) merdiven atmak metaforu ile anlattığı Batılı gelişme hikâyesinde devletin rolü örtbas edilmişti. Bu yüzden devlet devletin kalkınmadaki rolünün ne kadar önemli olduğunu gösteren eleştirel bir literatürün doğduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda yapılması gereken devletin rolünü reddetmek değil, devleti kalkınma konusuna yeniden aktör olarak alana getirmektir. Türkiye’de devletin erken kalkınma hikâyesindeki başat rolüne geri dönmesi önem arz etmekte ayrıca dezenforme edilmiş Batı dışı toplumlar için de aynı düzenlemenin gerekliliğini belirtmekte yarar vardır.

Soral (2020:198), Türkiye’nin bugünün ekonomik koşullarında ödenmesi gereken ağır bir bedelle karşı karşıya olduğunu belirtmekte ve Türkiye’nin bu sorun karşısında iki seçeneğinin olduğunu ifade etmektedir. Seçeneklerden biri, söz konusu borcu veya bedeli, IMF programı ile küçülmeyi ve yoksullaşmayı göze alarak ödemektir. Diğer seçenek ise, 1948 Marshall kısıkaç, IMF kısıkaç gibi cenderelerden kurtulup tıpkı 1930’larda başarılı olduğu gibi 5 yıllık kalkınma planları vasıtasıyla üretim yaparak bedeli ödemektir. İkinci yolun asıl çözüm olduğunu öne süren Soral’ın öne sürdüğü çözüm şüphesiz ki, cari açığı kapamak, bebek

sanayi korumasını yapmak, gerekli durumlarda devlet müdahalesini hayata geçirmek şeklindedir. Tabiri caizse merdiven tekmelenmiş ve ortadan kaldırılmışsa, yukarıya yönelmek için ihtiyaç duyulan merdivenin imal edilmesi ve kullanılmasıdır. Doğru reçeteler, doğru politikalar izlemek ve hayata geçirmektir esas olan.

Benzer bir çözümlenmeyle Doster (2020:33), Türkiye'nin halkçı ve devletçi ekonomi anlayışından ve de planlama süreçlerinden uzaklaştıkça sorunlu bir kent ve sorunlu bir ekonomiye dayalı sosyal yapı sorunları ürettiğini, bunun da dışa bağımlılığı artan bir ekonomi ve ülke görüntüsünü ortaya çıkardığını ifade etmekte, yerlilik ve millilik iddialarının önemli hale geldiği bugünün koşullarında Cumhuriyet'in erken dönem kalkınma ve sanayi hareketinden çıkarılması gereken çok ders olduğunu dile getirmektedir. Türkiye'nin yeni bir ekonomi, yeni bir sanayileşme, yeni bir kalkınma, yeni bir eğitim, bilim ve teknoloji hamlesine ihtiyaç duyduğunu belirten Doster (2020:34), bunun için gerekli olan birikim ve deneyimin, Cumhuriyet'in erken dönemlerinde izlenen kalkınma ve sanayileşme siyasetinde mevcut olduğunu ifade etmektedir.

5. SONUÇ

Dünya tarihi, insanlığın karmaşık hikayesinin güncel bir aşamasında modern zamanların ortaya çıkışına tanıklık etmiştir. Dalgalı bir seyri olan tarihin çeşitli dönemlerinde farklı coğrafyaların ve o coğrafyalarda yerleşik olan milletlerin medeni gelişim açısından başarıları ve başarısızlıkları söz konusu olmuştur. Bu anlamda Batı, oldukça fırtınalı geçen Ortaçağ sefaletinin akabinde modern toplumsal yaşamın temellerini atarak, kendinin de egemen olduğu bir dünya kurgulamış, çok yönlü çıkarları için kendi dışındaki dünyayı, milletleri sömürmenin imkânını da bulabilmiştir. Böylelikle kategorik olarak oldukça farklılaşan bloklardan oluşan bir dünya durumu gerçekleşmiştir.

Batı, süreç içinde karşıtlık oluşturduğu ve az gelişmiş veya gelişmekte olan gibi adlandırmalarla çağırdığı ülkelerin dünyasıyla arasındaki iktidar farkını muhafaza etmek için söylem ve politikaları yönetme yoluna gitmiştir. Kendi tecrübesinin gerçekliği olmayan, kurgulanmış önerilerle Batı dışı dünyanın gelişme, kalkınma sürecini merdiven tekmelemek suretiyle manipüle etmiştir. Kendileri devlet müdahaleleri, bebek sanayii korumaları, fikri sınai mülkiyet konusunda bugün konulan ilkeleri de ihlal ederek sanayileşmiş olan ülkeler, sözü edilen yöntemlerin tamamen karşıtını oluşturan liberal kapitalist piyasa ilkelerini Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu gibi küresel organizasyonlar aracılığı ile Batı dışı dünyaya dikte etmekte ve onları kalkınma konusunda bir açmaza sürüklemektedir. Bugün kalkınma literatüründe List ve ondan ilhamla Chang gibi yazarlar bu durumu merdiven tekmelemek veya merdiven çekmek metaforuyla anlatmaktadır.

Türkiye bütün bu karmaşık süreç içinde oldukça özgün bir hikâyenin sahibi olarak nitelendirilebilir. Her ne kadar modernitenin beşiği veya erken yayıldığı öncü ülkelerden olmasa da neredeyse bütünüyle sömürülmüş diğer bir dünyanın da dışında kalan tek ülke olmuş, sömürülmekten kendini koruyabilmiştir. Bu sayede çağdaş dünyanın bambaşka kodlarla oluşan sosyoekonomik, kültürel ve siyasi ortamına gecikerek de olsa kendi irade ve tercihi ile adapte olma çabası içine girmiştir.

Cumhuriyet Türkiye'si, bu anlamda oldukça zorlu bir konjonktür ve kıt imkanlar içinde, daha sonradan birçok ülkeye ilham kaynağı olacak bir kalkınma hikayesini emek ve iyi niyetle büyütmeye çalışmış, doğru bir rota belirlemiştir. Çalışmada sıkça gönderme yapılan merdiven tekmeleme metaforu ile ifade edilirse Türkiye erken Cumhuriyet döneminde kendisine bir merdiven imal etmek suretiyle yükseğe çıkmanın (elbette ki kalkınmanın) yolunu Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde rasyonel bir şekilde keşfetmiştir.

Ancak ifade edildiği gibi zorlu konjonktür ve Atatürk sonrasında politik kararlılıkta gösterilen zaafılar, Türkiye'yi çizdiği rotadan çıkararak, 1945/1950 döneminden bugüne kadar sürüncemeli bir kalkınma/gelişme müşkülünün içinde bırakmıştır. Daha sonra, Cumhuriyet ile keşfedilen rotayı takip ederek başarıya ulaşan ülkelerin olması da ilginç bir tespit olarak konunun bağlamında yer almaktadır.

Bugün gerek Türkiye gerekse Batı dışında yer alıp da kalkınma konusunu kararlı bir düzeye getirememiş bütün ülkeler için liberal kapitalist piyasa söylemlerinin dışında daha gerçekçi, Cumhuriyet'in erken dönem hikâyesinde uyguladığı reçeteye dönmek, tekmedenmiş merdiveni bulmak, özel girişimin yanında kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için devleti geri getirmek büyük önem taşımaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir kişiyle potansiyel çıkar çatışmasına sahip değildir.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Akşin, S. (2017). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, 5. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Altun, A. (2019). *Demokrat Parti'nin Son Döneminde Türkiye'nin ABD Politikası 1957-1960*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Armaoğlu, F. (2019). *Türk Amerikan İlişkileri*, 2.Baskı, İstanbul: Kronik Kitap.
- Chang, H. (2016). *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, 7. Baskı, Çev. Tuba Akıncılar Onmuş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chang, H. ve Grabel, I. (2016). *Kalkınma Yeniden*, 2. Baskı, Çev. Emre Özçelik, Ankara: İmge Kitabevi.
- Demircioğlu, Z. ve Erbaş, H. (2018). "İlkler: Türkiye'de Gelişme Yazınının Kökenleri", *Türkiye'de Gelişme/Kalkınma Yazınından Bir Seçki*, Der. Hayriye Erbaş, Ankara: Palme Yayıncılık, s.27-50.
- Doster, B. (2020). "Cumhuriyet'in İktisattaki Anlamı: Devletçilik, Halkçılık, Planlama", *Cumhuriyet'in Ekonomi Politikası*, 2. Baskı, Der. Şenol Çarık, İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları, s.9-34.
- Ereş, F. (2021). *Toplumsal Kalkınma*, 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Erkal, M.E. (1992). *İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri*, İlaveli 3. Baskı, İstanbul.
- Eröz, M. *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*, 4. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H.B. (2012). "Niyazi Berkes'in Çağdaşlaşma – Modernleşme ve Kemalizm Anlayışı Üzerine", *Türkiye'de Modernleşme Batılılaşma Yerine Küreselleşmenin İkamesi*, Ed. E.Eğribel, U.Özcan, İstanbul: Doğu Kitabevi, s. 359-365.
- Kili, S. (2006). *Türk Devrim Tarihi*, 10.Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kiper, M. (2009). *Artık Paydos*, İstanbul: Truva Yayınları.
- Kopar, M. (2013). *Atatürk Dönemi İktisadi Kalkınma*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

- Kuruç, B. (2012). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi Büyük Devletler ve Türkiye*, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 9. Baskı, Çev. Metin Kıratlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- List, F. (2014). *Das Nationale System der Politischen Oekonomie*, Berlin: Heptagon.
- Milor, V. (2022). *Devleti Geri Getirmek*, Çev. Feza Aygen, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parthasarathi, P. (2019). *Avrupa Zenginleşirken Asya neden Yoksul Kaldı? 2.* Basım, Çev. Öktem Kalaycıoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sezer, B. (2005). "Tarihte Doğu Batı Çatışması – Ders Notları", *Semavi Eyice'ye Saygı, Tarihte Doğu-Batı Çatışması*, Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul: Kızılelma Yayınları, s. 45-119.
- Soral, B. (2020). "Küreselleşme, Türkiye ve Çözüm", *Cumhuriyet'in Ekonomi Polisiği*, 2. Baskı, Der. Şenol Çarık, İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları, s.183-203.
- Toprak, Z. (2019). *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uras, G. (2017). *Sanayileşecektik Büyüyecektik N'oldu Bize?* İstanbul: Doğan Kitap.

EXTENDED ABSTRACT

The emergence of modern society is characterised, among many other transformations, by transforming production from its traditional, need-oriented form to its contemporary, market-oriented form. Multidimensional transformations have led to a world situation in which the population has grown considerably compared to the past, the transition from community-based life to nation-based social life, and the expansion of this systematisation on a world scale. At this point, an integrated world profile has emerged in which almost all countries and societies are a part, despite their differentiated status and roles. This world profile points to a situation in which some countries are actors, developing, directing, ruling and exploiting, while more countries are passive, characterised by underdevelopment, directed, ruled and exploited.

One of the most significant contexts of the development issue is how countries and societies outside the Western societies where modernity was built will develop. Another dimension of these discussions is that Western-centered or European-centered academic circles manipulate historical, economic and sociological analyzes in order to preserve the conditions of Western hegemony. This study focuses on the thesis that despite the national economic and development policies that were tried to be implemented in the early years of The Turkish Republic, in interaction with the misguided world conjuncture, Turkey deviated from the development course and built a problematic social process.

At this point, Chang (2016:21) uses a phrase that can be translated into Turkish as ladder pushing or ladder kicking, inspired by Friedrich List's (2014:575) observation in his work "Das Nationale System der Politischen Oekonomie" that those who climb to the top using a ladder show an attitude that can be called rude vigilance or prudence by pulling the ladder up and throwing it behind them to prevent those coming from behind.

The industrialisation movement that emerged in The Turkish Republic's early years is a well-known phenomenon. With the belief and determination to catch the late train, Turkey established critical industrial enterprises to assimilate the basic logic of the modern world in production and thus tried to take rapid action in development. It is understood that the early Republican administration's meaning of industrialisation was heavy industries such as iron and coal, which are essential for modern civilisation, rather than small and light, and that they desired to achieve the goals and successes in this direction. Gazi Mustafa Kemal Atatürk stated that the transition from a primitive agricultural country to a solid

industrial country could not be expected too much (Kuruç, 2012:373). As the history of the 20th century and today's conditions shed light, it is understood that the Republic of Turkey, contrary to the picture that emerged in the above-mentioned process, built the industry not according to the past, but according to rational planning, without being influenced by the consent and guidance of global institutions and imperialist projects. It can be said that, in the Listian and Changian sense, The Turkish Republic has endeavoured to design and manufacture its ladder and to build an industrial and development process on solid foundations, even though the development ladder has been kicked.

If the development process is to be asked for or authorised, the reaction of the Western focal points is apparent: 'Kick away the ladder'. In this sense, Turkey's development agenda has been caught between the conflicts of power centres that have an ideological appearance (capitalist/socialist-USA/USSR) but are, in essence, highly imperialist due to conjunctural difficulties and pressures and have had to lose its agenda, goals, ideals and energy. Although challenging, if more conscious and diligent efforts had been made politically (just as Mustafa Kemal Atatürk had initially envisaged and done), the situation could have been much different in Turkey's favour. As Kiper (2009) points out, we would not have to draw inspiration from the countries we once inspired.

Stating that Turkey needs a new economy, new industrialisation, new development, a new education, and a new science and technology move, Doster (2020:34) states that the accumulation and experience required for this is available in the development and industrialisation policy pursued in the early periods of The Turkish Republic.

Turkey can be characterised as the owner of a very unique story in this complex process. Although it is not the cradle of modernity or one of the pioneer countries where it spread early, it has been the only country that has remained outside of another world that has been almost wholly exploited and has been able to protect itself from being exploited. In this way, it has endeavoured to adapt to the modern world's socio-economic, cultural and political environment with completely different codes, albeit belatedly, with its own will and preference.

Today, it is of great importance for both Turkey and all countries outside the West that have not been able to bring development to the desired level, to return to a more realistic prescription applied in the early periods rather than liberal capitalist market discourses. This prescription is to find the kicked-down ladder of the Republic of Turkey, that is, to return to the development plan in which the state, as well as private enterprise, is an important stakeholder.